

Consideracions sobre «Lampègia» i una proposta de traducció a l'anglès*

Ronald Puppo
(Universitat de Vic)

Fonts i rerefons històric i ideològic

Són quatre els punts que voldria destacar respecte al rerefons històric vinculat amb la llegenda de Lampègia, construïda en part a base de fets documentats per diversos historiadors, i, d'altra banda, el significat o significats ideològics que hi troba Verdaguer i que, segurament, fan que la incorpori al cant setè de *Canigó*. El primer i més evident d'aquests punts és el context històric de la Reconquesta, i junt amb això, l'aspecte patriòtic, o identitari, amb què la historiografia i la poesia romàntiques es proposen donar un sentit determinat i una continuïtat al fil de la història. El llibre segon, «La reconquesta», del primer volum de la *Historia de Cataluña* de Víctor Balaguer comença amb un primer capítol que porta per títol «Invasión de los Árabes. La leyenda de Munuza y de Lampejia», i tracta dels anys entre el 711 i el 737. Escriu Balaguer:

...y no había nacionalidades, y ya no había patria por consiguiente. Roma, en su empeño de fundir todas las nacionalidades en una sola, las había matado a todas, y la dominación goda continuó, en este sentido, la obra romana. Los héroes habían muerto; sólo existían los esclavos.¹

* El treball s'inscriu en les investigacions del projecte de recerca FFI2008-04830/FILO finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, que es duen a terme dins el Grup de Recerca Consolidat (2009 SGR 736) «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

1. BALAGUER, Víctor. *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*. Barcelona: Libr. de Salvador Manero, 1860, vol. 1, p. 171.

El romanticisme, tant de l'historiador com del poeta, resisteix a la fusió identitària, a la nova romanització hispànica, i reivindica el particular i una diversitat en la geografia humana que té el seu origen en la diversitat de la geografia natural, tal com planteja Verdaguer, tot enfilant-se «per les branques de la retòrica» quan es tracta —com observà Maurici Serrahima—² dels temes patriòtics, i prenem com a exemple aquella coneguda estrofa cap al principi de «La Maladeta» del cant quart de *Canigó*:

Un cedre és lo Pirene, de portentosa alçada;
com los aucells, los pobles fan niu en sa brancada,
d'on cap voltor de races desallotjar-los pot;
quiscuna d'eixes serres, d'a on la vida arranca
son vol, d'aqueix superbo colós és una branca,
ell és lo cap de brot.

Quina llàstima que la traducció anglesa dels versos segon i tercer, tal com es llegeixen en el llibre de Robert Hughes titulat *Barcelona*, publicat l'any 1992 amb motiu dels Jocs Olímpics a Barcelona, quina llàstima que s'hi tradueixi, erròniament, «voltor de races» com si fos «voltor de raça» (!), és a dir, voltor de raça noble, i no voltor —com és el cas aquí— devorador d'altres races. Dit només fos de passada, la tasca del traductor, com ens recorda Lawrence Venuti, és intentar comunicar als lectors del text traduït una comprensió que s'apropa al màxim a la que tenen els lectors en la llengua original.³ O com ho formula George Steiner, cal «tenir cura» del text:⁴ així, el seu valor quedarà intacte després d'haver-se convertit en nova moneda literària i cultural.

Pel que fa a aquest element tan fonamental —i, com acabem de veure, no sempre ben entès— en una altra ocasió vaig comentar

2. SERRAHIMA, Maurici. *Dotze Mestres*. Barcelona: Edicions de 1984, 2008 [1972], p. 28.

3. VENUTI, Lawrence. «Translation, Community, Utopia». A: VENUTI, Lawrence (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2a ed. Nova York i Londres: Routledge, 2004, p. 487.

4. STEINER, George. «An Exact Art». A: STEINER, George. *No Passion Spent: Essays 1978-1995*. New Haven i Londres: Yale University Press, 1996 [1982], p. 189-190.

amb detall un paral·lelisme de fons entre Verdaguer i el poeta nord-americà Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882), en particular, pel que es refereix a la relació entre la poesia i el patrimoni geogràfic i cultural.⁵ Són dos els poemes llargs de Longfellow que aquí vénen al cas: *Evangeline* (1847) i *The Song of Hiawatha* (1855). Ambdós poemes exemplifiquen la resistència a la fusió identitària i la reivindicació de les formes culturals particulars, és a dir, el «pluralisme cultural». I com que la noció de pluralisme cultural és un element tan cabdal en aquests poemes, val la pena distingir conceptualment entre «pluralisme cultural» i «multiplicitat cultural». Per «multiplicitat cultural» entenem un fenomen, una cosa que es dona en el món independentment de si hi pensem o no. En canvi, el «pluralisme cultural» és un principi, un plantejament moral. De manera que, si, com afirma Hamlet, «there is nothing good or bad, but thinking makes it so», aleshores el pluralisme cultural accepta i abraça la multiplicitat cultural: el pluralisme cultural és producte del pensament, mentre que la multiplicitat cultural és producte de la natura. La resistència, doncs, a la fusió identitària i la defensa de la diversitat cultural troben punts de contacte entre la poesia de Longfellow i la de Verdaguer; cosa que, d'altra banda, convindria tenir en compte a l'hora d'anticipar la recepció de Verdaguer en llengua anglesa.

El segon aspecte a destacar té a veure amb el punt de partença de la narració poètica: l'amor entre Lampègia i Abú Nezà, o Menussa, el governador rebel de la Cerdanya; es tracta d'un amor que, per una banda, resulta impossible per les circumstàncies adverses que envolten els enamorats. Però és més: l'amor es planteja com a valor transcendent, i triomfa l'amor malgrat el desenllaç tràgic, o potser fins i tot gràcies a aquest final, ja que l'amor s'erigeix en un valor que perdura i que, a través de la narració, vincula les successives generacions amb el paisatge, amb el passat, i potser fins i tot amb l'amor mateix. A *Evangeline*, trobem també una història d'amor com a element de valor transcendent que triomfa sobre les circumstàncies adverses. Però el relat també està vinculat inextricablement al paisatge, que, anàlogament al paisatge verdaguerià, palesa una multiplicitat cultu-

5. PUPPO, Ronald. «Intertextualitat translativa en la versió anglesa de *Cannigó*». *Reduccions* [Vic], núm. 81-82 (març 2005), p. 202-211.

ral que, en el context dels fets històrics, resulta fràgil. Així, la història d'amor ve a simbolitzar la història del poble: malgrat l'adversitat dels esdeveniments, triomfa l'ideal del compromís envers el pluralisme cultural i la resistència a la fusió identitària.

Un tercer punt a recalcar és el conflicte polític entre Menussa i Abderraman en què Menussa figura com a home de pau i rebel alhora, havent pactat un acord amb el duc d'Aquitània segellat per l'amor entre ell i Lampègia, la filla del duc. Aleshores es nega a seguir les ordres de l'emir de Còrdova, que vol envair i sotmetre la Septimània (el Rosselló). Tal com ho formula Balaguer: «pero Munuza contestó al emir Abderraman que la tregua firmada no le permitía renovar las hostilidades.» La desobediència resulta inseparable de la defensa de l'amor i del compromís a respectar el tractat de pau amb el duc d'Aquitània. I el paper que hi juga Lampègia fa que es recordi d'ella com la princesa de la pau i de l'amor. Així mateix, la rebel·lió de Menussa contra Abderraman s'insereix en el context de la Reconquesta, i en aquest sentit Balaguer remarca l'escaiença de la invasió musulmana per als pobles d'Espanya:

Roma había querido amasar en una todas las nacionalidades íberas, pero la obra de Dios había de poder mas necesariamente que la de los hombres. La invasión de los árabes fue bajo este concepto altamente beneficiosa. Las nacionalidades, que estaban dormidas despertaron al choque. Los esclavos volvían a ser hombres libres.⁶

Segons Balaguer, i abans, segons el gran historiador de la Il·lustració anglesa, Edward Gibbon,⁷ Abderraman (Abdul Rahman al-Ghafiqí), després de suprimir la rebel·lió de Menussa, va passar el Pirineu amb el seu exèrcit i va derrotar el duc d'Aquitània a Narbona, i aleshores va prendre Arles i altres territoris de Gàl·lia fins que fou derrotat l'any 732 a la batalla de Tours per Carles Martell. La figura d'Abderraman, doncs, ve carregada d'un pes ideològic que l'associa amb la intrusió militar i política, de manera que, de retruc, el governador rebel, Abú Nezà/Menussa, en surt afavorit pel seu acte de de-

6. BALAGUER, Víctor. *Historia de Cataluña*, p. 172.

7. GIBBON, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Londres: G. Love and Co. Poultry, 1825 [1776], vol. 3, p. 467-480.

sobediència i compromís envers la convivència: «Entre Abú Nezà i lo duc / pau eterna s'és jurada, / llaç de flors amb què l'amor / uneix lo niu i la branca, / lo moro i lo cristià, / lo Llenguadoc i l'Aràbia...»

Finalment, en quart lloc, veiem un cert paral·lel entre Menussa i Gentil, també enamorat enmig de les circumstàncies adverses de la guerra, i malgrat les diferències, també tots dos són rebels en el seu amor, el qual genera un conflicte que fa que l'amor sigui incompatible amb el deure militar. Curiosament, un altre element els vincula: la fada de Lanós. És la fada de Lanós la que narra a Gentil, en el cant setè, la llegenda de Lampègia. I és també la fada de Lanós la protagonista malèvola que, en el poema «Eixalada» del cant novè de *Canigó*, destrueix el monestir d'Eixalada per castigar els monjos que l'havien separada del seu estimat cavaller d'Enveig, personatge que «serví al poeta per donar relleu al nebot anònim de Guifré, fer-ne cavaller fadat i justificar amb versemblança la seva deserció, causa del crim de Guifré».⁸ I és, per cert, la fada de Lanós la qui regala a Gentil l'arpa d'or, l'últim i segurament el més emblemàtic dels set regals que li fan les fades al cant setè.

Sobre alguns elements del relat

L'església de Santa Maria o la Mercè de Planès. Verdaguer, en una nota, explica que l'historiador occità Dominique-Marie-Joseph Henry (1778-1850) «pretén que l'església de Planès és lo túmul d'Abú-Nezà». I segons alguns estudiosos, com ara el rossellonès Francesc Jaubert de Paça (1785-1856), l'església és d'origen àrab,⁹ elements recollits per Verdaguer en el poema: «A l'infeliç aimador / li donen tomba lluïda, / d'un triangle coronat / amb cúpula damasquina, / dins lo poble de Planès, / a quatre llegües de Llivia. / Los vinents escatiran / si és mausoleu o mesquita, / si l'han feta cristians / o moros de Moreria...»

8. TORRENTS, Ricard. «Contribució a l'estudi de la gènesi de *Canigó*, de Verdaguer». A: TORRENTS, Ricard. *Verdaguer: Estudis i aproximacions*. Vic: Eumo Editorial, 1995, p. 227.

9. Vegeu «Santa Maria o la Mercè de Planès» a «Planès d'Alta Cerdanya». *Catalunya romànica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1984-1998.

El cap de Menussa. Segons Balaguer, va ser Gedhi-Ben-Zayan el capità enviat per Abderraman contra Menussa, que, sorprès per Zayan (*Zeian* en Verdaguer), es va veure obligat a fugir de Llivia amb Lampègia al seu costat. Els varen atrapar a la vora d'una font on s'havien aturat per descansar. Menussa mor tot defensant Lampègia, i li tallen el cap per entregar-lo després a l'emir a Còrdova. Gibbon no esmenta ni la font ni el cap tallat. En la versió de Bienve Moya,¹⁰ també li tallen el cap, però en comptes de portar-lo a Còrdova, el lliguen a la cua del seu cavall, i «les nits que sense lluna es queda la Cerdanya, encara corre el cavall amb la testa sangonosa de Menussa. I se sent vora la font el plor de la donzella plànyer-se pel seu amant.» Verdaguer no fa esment del cap tallat: Abú Nezà mor a «colps d'alfang i coltellina» i és enterrat en «tomba lluïda».

El destí de Lampègia. Segons Balaguer (i també Gibbon, que no dona nom, però, a la filla del duc) i recollit en Verdaguer —i també per Bienve Moya—, Lampègia és feta presonera i duta al califa de Damasc; en paraules de Gibbon: «per gratificar els desitjos, o més probablement, la vanitat, del comandant dels fidels.» Però en una edició de divulgació popular publicada en forma de còmic, que porta per títol *Munussa i Lampègia*,¹¹ Lampègia mor també a mans dels agressors a les muntanyes de Planès, al costat del seu estimat Menussa/Munussa.

La font. Verdaguer no dona més informació sobre la «font de la Regina» i en Balaguer no consta el nom de la font. En la versió de Gibbon no hi ha font, només «les muntanyes». Curiosament, en l'edició popular esmentada més amunt diu: «A la Molina, terme d'Alp, hi ha una font anomenada “de la Reina”, en record d'haver-hi trobat els enamorats.» No sé fins a quin punt aquest detall es deu a una confusió, possiblement pel fet que prop de la Molina hi ha un poble que es diu Planès de Rigard, al municipi de Planoles (Ripollès), no fos cas que per homonímia amb Planès d'Alta Cerdanya s'hagués assignat a la font una nova ubicació. Bienve Moya, per la seva banda, parla d'una «font cristal·lina», però no li dona cap nom.

10. MOYA, Bienve. *Menussa i Lampègia: Una llegenda ceretana*. Llivia: Ajuntament de Llivia, 2000.

11. *Munussa i Lampègia*. Dins la col·lecció «Història i llegenda» (dir. Jorge Parentí), núm. 26. Barcelona: Hispano Americana de Ediciones, 1956.

Plaça Lampègia, a Llívia. L'epígraf diu:
EN RECORD DE LAMPÈGIA / PRINCESA DE LA PAU I DE L'AMOR

«Lampègia»: proposta de traducció

Juntament amb aquestes afinitats temàtiques de fons entre determinades obres de Verdaguer i de Longfellow, a vegades també trobem en aquest últim elements i pistes que ens poden servir a l'hora de traduir Verdaguer a l'anglès.¹² Així, el poema compost per Verdaguer en forma de romanç de set síl·labes —cosa que remarca «el caràcter, a la vegada, popular i llegendari» del poema—¹³ troba, en la nostra traducció, el seu equivalent prosòdic en els versos trocaics de quatre peus, o sigui, el tetràmetre trocaic, que el mateix Longfellow havia manllevat dels poemes populars i mitològics finesos recollits a *El Kalevala*, per adaptar-lo després al seu *Song of Hiawatha*. A l'hora de decidir sobre la utilització d'aquesta mètrica per a «Lampègia» em

12. Vegeu la nota 5.

13. MOLAS, Joaquim. «Els poemes llargs de Verdaguer: Ideologia i forma. Notes per a una primera aproximació». *Anuari Verdaguer* 1987, p. 20.

va encoratjar l'opinió del ja desaparegut Arthur Terry que, en una carta datada el 16 de gener de 2003, em va fer l'observació següent: «Your rewriting of the "*Lampègia*" section seems to me a distinct gain.»

Lampegia

I

O how lovely was Lampegia!
Duke of Aquitania's daughter;
When each morning she ascended
Up the castle's topmost tower,
Those who saw her from the forest
Took her for the star of morning;
Those who saw her in the forest
The Invincible Diana.
One day Cerdanya's governor,
Abu-Nezah, chanced to see her;
She'd gone out to hunt for birds, but
It was her the Moor now hunted—
Working all his wiles to catch her,
Off he leads her, now his captive;
Useless is her golden bow, to
No avail her silver arrows,
Nor her eyes as black as berries,
These her utmost lethal weapon;
Still, I can't say which is prisoner—
Saracen or Christian maiden:
If it be the duke's fair daughter,
Thralldom never seemed so pleasing;
Rather, maybe it is he the
Prisoner; she who holds him fettered.
"You who are my heart's abductress,
Princess of all Aquitania,
What is it you wish? perhaps that—
That my soul is what you'd ask for?"
"That belongs to God Almighty;
No, your sword is all I ask for,
Let it pierce my heart before it
Pierces that of my sweet homeland."

Abu-Nezah and the duke now
 Swear a pact of peace forever;
 Thanks to love, a chain of flowers
 Holds together nest and branches,
 Moor and Christian now united,
 Languedoc and Araby, now
 Blended as the day and nighttime
 With a star to clasp them closely.
 Chain of flowers that now unites them,
 Long may God above safeguard you.

II

Learning of this, Abd ar-Rahman
 Yearns to see the knot unknitted;
 Crying out, "Death to the traitor!"
 Off he sets for Catalonia;
 Twenty thousand footmen follow,
 With ten thousand more on horseback;
 Leading all the throng is Zeyan,
 Fearless chieftain out of Syria.
 In the field he is a charger,
 Flashing eel in streams and rivers,
 And in combat mighty lion
 Equal to his native country's.
 None of this knows Abu-Nezah,
 Love's embrace wrapped tightly round him;
 If he sleeps, what night awaits him!
 If he dreams, what grim awaking!
 Near him lie his sleeping soldiers
 In the fort at Júlia Llivia.
 You and they, O Júlia Llivia!
 See your fatal hour approaching,
 Soon your foes will fall upon you,
 Throwing back the fortress gate-bolts.
 Her protectors prove unmanly,
 Fed by fear they swiftly scatter:
 Some fly toward the town of Llo and
 Others off toward Angostrina.
 When in woods a great oak topples,
 Birds are quick to fly their nest-place.
 Abu-Nezah has no escort

Close beside Duke Eudes's daughter,
Fast in flight he sees not whither,
As bereft of guide a blind man.
Now in close pursuit there follows
Zeyan with his human hound-pack;
Hearing now their yelps approaching,
Bitter tears stream from Lampegia:
"Save yourself. I wish to perish
All alone," she tells her husband.
"I'll not leave your side, Lampegia;
First I would forsake my own life."
Soon they stop beside a fountain,
Now the "Font de la Regina";
They take no drink, although thirsty,
For the water would be bitter;
They take no sleep, although weary,
For the flowers seem stinging nettles.
Here is where their foes fall on them;
She leans to her husband's shelter,
Bent like basil in its plant-bed
Trodden underneath the footfall.
With his sword he shields himself and
Her behind his shielding body,
Taking on himself a rain of
Blows of cutlasses and daggers,
Till he drops upon the greensward
Stained already with his lifeblood
Dripping fast like strings of rubies
Out upon a verdant carpet.
Had not iron struck the deathblow,
Surely heartbreak would have done so:
Seeing the one he loves sequestered,
Taken prisoner by such captors,
Dove within the black kite's clutches,
Daisy snatched by beasts out grazing.
On his courser's crupper Zeyan
Takes her off to see the caliph,
To the Caliph Abd ar-Rahman,
Camped in Pyrenean foothills.
Lifting up his eyes to heaven,
In the name of God he utters—
Utters in the name of Allah:
"Eudes's daughter is delightful!"

Saxifrage is she, most lovely
Of all Pyrenean flowers
At the hour of brightest blossom;
Fit for a king's coronation.
In Damascus' harem she will
Be the very queen of beauty,
Rose of roses in that garden,
Lustrous pearl upon that shoreline."
To the bitter-fated lover
Splendid was the tomb erected,
With a triangle for crown and
Dome all damascened upon it,
In the village of Planès just
Four leagues from the town of Llívia.
Those to come will wonder whether
It be mosque or mausoleum,
Whether Saracens or Christians
Were in fact the ones who built it;
Still, wherein the Moor lies resting,
Holy Mass is celebrated,
Being partly Christian he who
At the hands of Moors did perish.